

ІДЕЯ ЄДНАННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ З РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ В ПРАЦЯХ М. ПОГОДИНА

Сергій Олійник. Ідея єднання Східної Галичини з Російською імперією в працях М. Погодина. Стаття присвячена проблемі формування в російському суспільстві XIX століття ідеї приєднання Східної Галичини з імперією Романових. У центрі уваги опинилася творчість М. Погодина. Робиться аналіз його публікацій, присвячених ідеї всеслов'янської єдності під егідою Російської імперії, в яких виокремлюється галицька складова. Автор відмічає, що попри типологічну відмінність, у працях історика простежується загальна риса обґрунтування необхідності активізації уваги з боку російської влади до галицького краю, сутністю якої є необхідність захисту «русского» населення в Австрійській імперії. Виявлено, що М. Погодін одним із перших окремо виділив серед східних галичан інтелігенцію, в середовищі якої ідеї зближення з Росією мали б сприятливий ґрунт.

Ключові слова: Австрійська імперія, Російська імперія, Східна Галичина, М. Погодін, інтелігенція.

Сергей Олийник. Идея единения Восточной Галиции с Российской империей в трудах М. Погодина. Статья посвящена проблеме формирования в русском обществе XIX века идеи присоединения Восточной Галиции с империей Романовых. В центре внимания оказалась творчество М. Погодина. Делается анализ его публикаций, посвященных идеи всеславянского единства под эгидой Российской империи, в которых выделяется галицкая составляющая. Автор отмечает, что несмотря на типологическое отличие, в трудах историка прослеживается общая черта обоснования необходимости активизации внимания со стороны российских властей к галицкому краю, сущностью которого является необходимость защиты «русского» населения в Австрийской империи. Выявлено, что М. Погодин одним из первых отдельно выделил среди восточных галичан интеллигенцию, в которой идеи сближения с Россией должны бы иметь благоприятную почву.

Ключевые слова: Австрийская империя, Российская империя, Восточная Галичина, М. Погодин, интеллигенция.

У результаті поділів Речі Посполитої до складу Російської імперії увійшли майже всі колишні землі Київської Русі, за виключенням галицького краю, котрий, згідно домовленостей Петербургу, Відня і Берліна, став частиною Австрійської імперії. Попри це, російська влада не залишала поза увагою цей регіон. Пріоритетом була Східна Галичина, де більшість мешканців складало українське населення, котре фігурувало як «русские». Західна частина, переважно заселена поляками, отримувала менше уваги. У подальшому російські імператори, уряди постійно, щоправда з різною інтенсивністю, цікавилися станом справ в Східній Галичині, і навіть намагалися, при сприятливих умовах, розуміючи що занадта активність може спровокувати війну із сусідом, вирішити галицьке питання на

свою користь¹. На середину XIX ст. російська влада опинилася в складному становищі. Коли історична місія Івани Калити здавалася б близькою до завершення, її виконання потребувало ідеологічного підґрунття, в плані ідеї єднання Східної Галичини з Російською імперією. У цей час в російському суспільстві набуває поширення ідея слов'янського єднання. Однією із знакових постатей серед її прибічників був М. Погодін. Його діяльності на цій стежі присвячено чимало публікацій як сучасників², так і пізніших авторів³. Разом з тим, вважаємо необхідним зазначити, що творчість М. Погодіна зайняла вагоме місце в питанні обґрунтування ідеї єдності Східної Галичини з Російською імперією, яка на жаль не отримала належної оцінки в істориків. виправленню цього недоліку й присвячена дана стаття.

М. Погодін залишив по собі значну творчу спадщину. Серед його праць є чимало таких, котрі відображають ставлення Михайла Петровича до ідеї слов'янського братерства, зокрема й тих, котрі, в тій чи іншій мірі, пов'язані із такою комбінацією як єднання Східної Галичини з Російською імперією. Загалом це листи, публіцистика, промови, лекції.

У контексті програми М. Погодіна, яка включала в себе як загальні, так і конкретні дії щодо розвитку слов'янського єднання, знайшлося місце і для Східної Галичини. Слід зазначити, що Михайло Петрович, за виключенням молодих років, не був прихильником воєнного вирішення слов'янської проблеми, головною у нього стала культурна взаємодія слов'янських народів.

Галицькі мотиви у публікаціях М. Погодіна набули поширення після його знайомства з галицьким краєм у 1835 р., під час повернення із Праги до Москви⁴. Щоправда ще 1832 р. в його «Очерке русской истории» згадується про княжий Галич, центр західного краю землі часів Київської Русі⁵.

У 1837 р. в «Формация государства», в огляді історії давніх часів, Михайлом Петровичем було згадано про Галичину, як володіння князя Ярослава⁶. У подальшому М. Погодін неодноразово буде наголошувати на галицький край як руську (у нього – «русскую») землю.

Покажемо у цьому плані є лист до міністра народної освіти С. Уварова після повернення з подорожі Європою в 1839 р. У ньому М. Погодін, характеризуючи слов'ян, котрі проживали в європейських країнах, окремо звертає увагу на Австрію, виділяючи у її складі Галичину, саме її східну частину, зазначаючи, що вона не лише слов'янська країна, а чисто «русская» і є своєрідним продовженням «Малоросії з її мовою, вірою, звичаями»⁷. Одночасно автор зазначив про погані перспективи для австрійських слов'ян, мотивуючи це розумінням у Відні небезпеки, яку несуть для Австрії слов'яни, що у свою чергу передбачає утиски і гоніння останніх, в т.ч. і в Східній Галичині, на національному ґрунті, серед яких виділяє онімечення. Окрему загрозу, на думку Михайла Петровича, представляють єзуїти, які розпалюють ненависть до Росії серед галицьких поляків⁸.

Подання невтішної картини існування можна вважати не лише констатацією факту, а й своєрідним спонукальним мотивом для дії. У цьому плані, в певній мірі, може виглядати твердження автора, що всі слов'яни, піддані Австрії, з надією споглядають на Росію, від якої очікують порятунку, але наразі лише по-

літичні обставини заважають російському уряду проявити свої прославянські позиції⁹. Щоправда, як зазначає М. Погодін, у такому бажанні є одне виключення. Мається на увазі, що поляки «не розуміють щастя і слави» бути в єднанні з Росією¹⁰.

За припущенням Михайла Петровича, що базувалося на основі вражень від подорожей, серед слов'ян існує думка, що Східна Галичина, в якій проживають «чисто русские», і сповідують грецьку віру та прихильні до православ'я, хоч і уніати, може створити ланцюгову реакцію переходу під заступництво Росії для русинів Угорщини, сербів, чехів і т.п.¹¹.

Загалом, як зазначається у листі, всі міркування щодо галичан, як і всіх слов'ян, зроблені М. Погодіним як ученим, на основі власних спостережень. На його переконання, священний і християнський обов'язок повеліває Росії допомогти своїм нещасливим єдиноплеменникам, допомогти, наскільки дозволяють політична ситуація для «релігії, для науки, для просвітництва, з мирною метою»¹².

Цікаво, що в окремих випадках М. Погодін об'єднував в одне ціле українців Галичини і північно-східної Угорщини під назвою русини. Вони, нащадки Галицького князівства, такі ж «русские», як жителі Полтави чи Чернігова, і спільно з болгарами потребують першочергової допомоги¹³.

Заслуговує на окрему увагу і чергове звернення до міністра народної освіти, зроблене з приводу наступної подорожі 1842 р. Окрилений успіхом, який мав лист за 1839 р. у міністра та владних структур імперії Романових. М. Погодін вирішив поділитися враженнями про зміни, які сталися серед слов'янських народів Австрійської імперії від часу першої подорожі. У документі знайшлося місце і для Східної Галичини. Згідно свідчення Михайла Петровича становище «русских» в галицькому краї погіршилося. Вони для австрійців найбільш ненависні зі слов'ян, так як найближчі до Росії по родству, вірі, мові і історії. Австрійська влада намагається під будь-яким приводом їх пригнічувати і придушувати їхній національний рух в зародку. Однак, попри утиски, національний рух є і навіть посилюється. Серед його представників є прихильники православ'я. Для підкріплення свого твердження наводиться вислів місцевого жителя: «Хоч би ви виміняли нас на Польщу! Ну, що вам в Польщі? Там вас не люблять, а ми вам вірні душею і тілом»¹⁴.

Михайло Петрович зазначив у доповіді пораду, яку дають галичани, щодо дій російської влади на Правобережжі. Їхня пропозиція полягала у необхідності виведення польського духу із приєднаних українських територій шляхом скупівлі маєтків польських поміщиків.

У документі присутня інформація, яка мала б насторожити російську владу, і напевне, спонукати її до якоїсь дії. Сутність її полягає у повідомленні, що серед австрійців поширилася думка про те, що «русское» населення Східної Галичини разом з Малоросією відмінне від Москви і інших північних губерній, яку вони поширюють серед галичан, намагаючись таким чином вплинути на зниження симпатії останніх до Росії. А в перспективі, як зазначав М. Погодін, плани австрійців сягнули і на Малоросію. Подається згадка й про те, що Австрія боїться також і поляків, серед котрих намагається посилити антиросійські настрої. Все це свідчить, на переконання автора, про ослаблення Австрійської імперії, яка при першій же війні може розпастися¹⁵. Прогноз, як показали події 1848 р., був дуже

точним. Але Росія продовжувала займати далі обережну позицію щодо Східної Галичини і слов'ян Австрії, що, як відмічав Михайло Петрович, викликало серед окремих із них прояви невдоволення. Хоча документ і не мав прямого заклику до дій по захисту слов'ян, він їх мав на увазі. Більше того, розуміючи делікатність становища російської влади, яка не хотіла спровокувати війну, М. Погодін запевняв, якщо не виходить діяти офіційно, можна публічно, залучаючи громадськість, через Російську академію наук та історичні товариства¹⁶.

Така антиавстрійська позиція, що передбачала навіть розпад імперії не отримала підтримки у владних структур. Ситуацію поглибила революція 1848 р., яка переводила всі можливі проекти взаємин імперії Романових з слов'янськими національними рухами в категорію революційних, які зачіпали основи законної влади, чого так боявся Микола I. Після цього активність М. Погодіна у питанні єднання Східної Галичини і Російської імперії спадає.

У 50–60-х роках XIX ст. М. Погодін продовжував звертати увагу російської громадськості до важкого становища «русских» в Галичині та історичні права на територію краю Російської імперії. Прикладом цього може слугувати його опублікована промова з приводу роковин Слов'янського з'їзду в Москві 1867 р., в якій останні «п'ють саму гірку чашу»¹⁷, стаття «Об отношении России к Славянам»¹⁸, «Настоящая война в отношении к русской истории»¹⁹, публікація, присвячена Австрії²⁰.

Цікавою видається стаття «О восстановлении Польши», в якій Михайло Петрович черговий раз нагадав на важливості для Росії Галичини. У зробленому невеликому екскурсі в історію, він зазначив, що російські дипломати, отримуючи, після перемоги над Наполеоном, в знак подяки Польщу, здійснили велику помилку, забувши про галицький край, населений «русским племенем»²¹. Тут же знову, автор згадав про те, що Галичина, а саме її східна частина – це «Росія, так ж як Чернігів, Житомир, Полтава»²².

Щоправда, на інтенсивність такої діяльності в другій половині XIX ст. вплинула Кримська війна. Зрозуміло, що у той час було не до Східної Галичини. Ще одним важливим чинником було те, що в середовищі російського суспільства та й переважної більшості владних структур основний акцент уваги було направлено на допомогу південним слов'янам, що знаходилися під гнітом Османської імперії. У фаворі була ідея здобуття Боспору і Дарданел.

Потрібно відмітити, що діяльність М. Погодіна була пов'язана не лише з російськими владними структурами та суспільством. Михайло Петрович добре розумів, що для отримання необхідного успіху потрібно готувати й іншу сторону – галицько-руську громадськість. Тому не дивним видається факт появи 20 вересня 1866 р. звернення «К Галицким братьям». У ньому, окрім традиційного для тих часів стилю, на кшталт «п'ятсот літ страждали, мучилися й стогнали галичани, наші рідні брати, під гнітом ворожих племен, релігій, мов»²³, для більшої красномовності було взято сюжет смертної кари Остапа «Тараса Бульби», який символізував те, що Росія (як батько Тарас) чує страждання сина, що символізував Галичину. У подальшому тексті подається, з використанням цитат тогочасної періодики про галицький край, переконання того, що східні галичани не рутени, а «русские». А з іншого боку оприлюднено заяву, що росіяни, хоч і не

вмішувалися в справи уряду в зовнішній політиці, але мають право виражати своє співчуття своїм «братам»²⁴.

Слід також зазначити, що М. Погодіна можна сміливо віднести до числа тих перших, хто запропонував російській владі використати в своїх цілях потенціал проросійсько налаштованої галицької інтелігенції.

У ході відвідин Галичини, Львова у М. Погодіна зав'язалися контакти з представниками української громадськості, серед яких слід відзначити Д. Зубрицького, І. Вагилевича, Я. Головацького. Між М. Погодіним і галицькими діячами розпочалося листування. Отримані від галичан (насамперед від Д. Зубрицького) листи свідчили про їх антипольську позицію²⁵. Контакти М. Погодіна з галицькими громадськими діячами та інтелектуалами сприяли формуванню у нього думки про можливість залучення останніх, за наявності у них проросійських симпатій, до формування необхідного іміджу Росії серед галичан. Свої міркування він подав у другому зверненні до міністра народної освіти С. Уварова, де зазначив, що «духовенство, адвокати, купці усвідомлюють своє «русское» походження і «тягнуться всім серцем до Росії»²⁶. Цьому безперечно сприяла поява у Східній Галичині «погодінської колонії».

Ще одним сильним моментом у працях М. Погодіна є поради щодо ефективності в роботі з галичанами зокрема, і слов'янськими народами загалом. Так, в очікуванні сприятливих умов слід підтримувати їх літературні починання приватно, через другі, треті руки доставляти необхідну літературу, друкувати книги, призначати премії на видання про їхню історію, мову, надсилати в бібліотеки російські книги, сприяти формуванню граматики, лексики, збиранню переказів і пісень²⁷.

Наступні поради розкривають більш детальноше розуміння проблеми «єднання» російського діяча. Так, М. Погодін пропонував ряд необхідних дій для досягнення наміченого таким чином, щоб не викликати розголосу в Росії, і не накликати ні найменшої підозри у австрійців. В загальних рисах це передбачало наступне:

1) створення порівняльної граматики усіх слов'янських говірок, що дозволить зрозуміти слов'янську спорідненість. Доцільно оголосити премію за створення найкращої. Окрему увагу слід приділити створенню граматики для тих говірок, які ще їх не мають, зокрема галицької.

2) потрібні зібрання пісень, прислів'їв; слов'янська хрестоматія (кирилицею і латиницею);

3) видання історії слов'янських держав, географічних і статистичних описів, міфічних переказів, звичаїв, зібрань актів, грамот та інших історичних пам'яток і біографій видатних слов'янських постатей – Слов'янський пантеон;

4) поява Всеслов'янського журналу, на сторінках якого відображалася б наукова і літературна діяльність усіх слов'янських народів²⁸.

Однак, як свідчать приписки у виданнях праць М. Погодіна, зазначені чотири компоненти не знайшли належного відгуку у тогочасної російської влади. Щоправда, як показав наступний хід історії, вказані перед цим рекомендації втілювалися у життя в майбутній співпраці російської влади і суспільства з галиць-

кими москвофілами і сприяли оформленню на початок Першої світової війни не лише ідеї єднання Східної Галичини з Російською імперією, а й, з погляду Петербургу, історичної закономірності цього.

Таким чином, у зовнішній політиці Російської імперії XIX ст. вагоме місце відводилося галицькому питанню. В контексті цього, важливого значення набуло ідеологічне обґрунтування ідеї єднання Східної Галичини з імперією Романових, одним із реалізаторів його став М. Погодін. У своїх листах, промовах, доповідях, історико-публіцистичних виданнях намагався довести до російського загалу, що в Східній Галичині проживають нащадки Київської Русі, а, отже, російська сторона не може не допомогти тим, котрі опинилися під австрійським гнітом. Розуміючи, що силовий сценарій вирішення питання може призвести до ускладнення міжнародного становища Російської імперії, М. Погодін запропонував широку програму допомоги культурного спрямування, до якої, щоб не компрометувати владу, можна було б залучити російську академію наук, історичні товариства тощо. Однак, на той час, пропонована програма не отримала належної підтримки, використовувалися лише її окремі елементи. Михайло Петрович намагався впливати і на тих, хто проживав по той бік кордону. Налагоджені контакти з представниками з проросійсько налаштованою українською громадськістю наштовхнули його на думку щодо їх використання в інтересах Російської імперії, про що й було поінформовано владні структури.

Примітки:

¹ Миллер А. И. «Украинский вопрс» в политике влостей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). Санкт-Петербург : Алтея, 2000. 260 с.; Олійник С. В. Галичина в зовнішній політиці Російської імперії першої половини XIX ст. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол. : А.Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. Вип. 8 : До 25-річчя створення кафедри історії України. С. 477–487; Павленко О. В. «Славянський фактор» в отношениях России и Австрии в 40–60-е годы XIX века» / Словяно-германские исследования. Москва, 2000. Т. 1. С. 243–287; Сухий О. Від русофільства до московфільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XX столітті). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франківська, 2003. 497 с.

² Барсуков Н. В. Жизнь и труды М. П. Погодина : в 22 т. Санкт-Петербург: Погодин и Стасюлевич, 1888–1910.

³ Иванников Д. А. Общественно-политические взгляды и деятельность М. П. Погодина : автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.09. Казань, 2010. 25 с.; Мазин К. И. М. П. Погодин : человек, историк, публицист // Современные проблемы сервиса и туризма. 2014. №3. С. 5–12; Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. Москва: Имперская традиция, 2007. 192 с; Почивалова А. В. Историческая концепция М.П. Погодина: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02; Пензенский государственный педагогический университет им. В. Г. Белинского. Пенза, 2010. 24 с.; Стайцов Р. Е. Тема Польши в публицистике

М. П. Погодина (50-е годы XIX в.) // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2010. №6. С. 222–228; Тесля А. «Славянский вопрос» в публицистике М. П. Погодина 1830–1850-х гг. // Русская Атлантида. Социологическое обозрение. 2014. Т. 13. №1. С. 117–138.

⁴ Барсуков Н. В. Вказана праця. 1891. Т. 4. С. 327–328.

⁵ Очерк русской истории // Историко-критические отрывки М. Погодина. Москва, 1846. Т. 1. С. 24.

⁶ Формация государства // Историко-критические отрывки М. Погодина. Москва, 1846. Т. 1. С. 52.

⁷ Письмо к Министру народного просвещения, по возвращении из путешествия по Европе в 1839 году // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1860. Часть IV. Тетрадь II. С. 19.

⁸ Там же. С. 19–24.

⁹ Там же. С. 26–27.

¹⁰ Там же. С. 27.

¹¹ Там же. С. 29.

¹² Там же. С. 31.

¹³ Там же. С. 33–34.

¹⁴ Второе донесение Министру народного просвещения о путешествии 1842 года, преимущественно в отношении к Славянам // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1860. Часть IV. Тетрадь II. С. 63–64.

¹⁵ Там же. С. 63–66.

¹⁶ Там же. С. 84.

¹⁷ Речь, произнесенная М. Погодиным на обычном обеде, 16 мая // Обращение статей, писем, речей по поводу Славянского вопроса М. П. Погодина : Москва : Издание Д. М. Погодина. С. 111.

¹⁸ Об отношении России к Славянам // Собрание статей, писем и речей по поводу Славянского вопроса М. П. Погодина. Москва: Изд. Д. М. Погодина, 1878. С. 23–25.

¹⁹ Настоящая война в отношении к русской истории // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1861. Часть IV. Тетрадь III. С. 55, 63.

²⁰ Австрия // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1861. Часть IV. Тетрадь III. С. 118.

²¹ О восстановлении Польши // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1861. Часть IV. Тетрадь III. С. 1.

²² Там же. С. 6.

²³ К Галицким братьям // Собрание статей, писем и речей по поводу Сла-

вянского вопроса М.П. Погодина. Москва: Изд. Д. М. Погодина, 1878. С. 17–18.

²⁴ Там же. С. 20.

²⁵ Письма к М. П. Погодину из Славянских земель (1835–1861). Изданы под ред. Д. Чл. Нила Попова. Выпуск III. // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при московском университете подзаведыванием А.Н. Попова. 1880. Январь – март. Кн. 1. Москва, 1880. С. 545–660.

²⁶ Второе донесение Министру народного просвещения о путешествии 1842 года, преимущественно в отношении к Славянам // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1860. Часть IV. Тетрадь II. С. 64.

²⁷ Письмо к Министру народного просвещения, по возвращении из путешествия по Европе в 1839 году // Русский заграничный сборник. Письма и статьи М. Погодина о политике России, в отношении славянских народов и Западной Европы. Берлин-Париж-Лондон, 1860. Часть IV. Тетрадь II. С. 26.

²⁸ Там же. С. 47–50.

Sergiy Oliynyk. The idea of Eastern Galicia's unification with the Russian Empire in the writings of M. Pogodin. The article is devoted to the problem of formation of the idea to join Eastern Galicia with the Romanov Empire in the Russian 19th century social environment. The focus is laid on M. Pogodin's work an analysis of his publications concentrates on the idea of All-Slavic unity under the auspices of the Russian Empire, with the Galician component being a distinct element. The author notes that for all the typological differences, a general trend to justify the need for more attention of the Russian authorities to the Galician region, whose essence was the need to protect the «Russian» population in the Austrian Empire, is traced in the writer's writings. It is found that M. Pogodin was one of the first to single out intellectuals from the eastern Galician environment for whom the idea of rapprochement with Russia would fall onto a favorable ground.

Key words: Austrian Empire, Russian Empire, Eastern Galicia, M. Pogodin, intellectuals.

Отримано: 06.07.2018 р.

УДК 930.1(477)(092):94(477)

Анатолій Філінюк

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ В. АНТОНОВИЧА І П. ЧУБИНСЬКОГО

Анатолій Філінюк. Проблеми історії та культури в дослідженнях В. Антоновича і П. Чубинського. У розвідці зроблено спробу узагальнити наукові студії з проблем історії і культури Правобережної України В. Антоновича і П. Чубинсь-